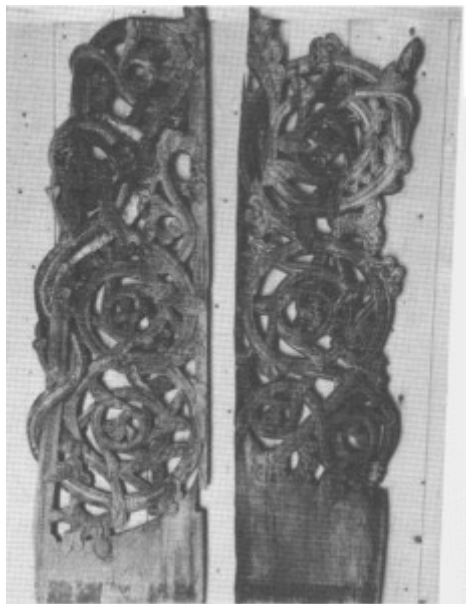

Kirke og prest

Tydal gamle kirke lå på garden Kirkvoll. Men kirka var lita og nokså falleferdig på 1500-tallet. Etter folketradisjonen ble kirka så skrøpelig den siste tida den var i bruk at presten heller holdt gudstjeneste under åpen himmel. Kirka lå også lite sentralt til, og det var rimelig å flytte kirkestad da det skulle bygges ny kirke. Det var visstnok meninga å føre opp nykirka på Ås. Slik tolker en navnet Kirkhus der. Men det fortelles at tømmerstokkene som var framkjørt, forsvant ei natt og fans igjen på Aune. Dette ble tatt som et tegn fra høgere makter, og kirka ble oppført på Aune i 1690-åra. Den sto ferdig i 1696. Bygget ble tømra opp i y-form med et tilbygd lite sakristi. Gerhard Schøning laga ei tegning av kirka på reisa si i 1772, og på denne vises to små vinduer. Midt på taket der fløyene møttes, var et tårn med spir.

Gammelkirka på Kirkvoll var ei stavkirke. Det tyder disse utskårne vangene (sidestykka) på. De ble flytta fra Kirkvollkirka til den nye kirka på Aune og plassert en på hver side av koret. Nå står de i våpenhuset.

Gerhard Schønning laga denne tegninga av Tydal kirke på Aune i 1770-åra. «...Kirken er kun liden, bestaaende av 3de Fløie, der støde sammen i Midten, hvor Kirken har et lidet Taarn og Spir...»

Midlene til kirkebygginga kom trulig fra gaver. Kirka eide en liten skyldpart i Østby, og fikk vel også noe av tienden. O. Stuevold Hansen forteller at kirka eide mange kyr i bygda. Presten skulle en gang dra til Røros og selge kyrne, men han brukte pengene på seg sjøl i stedet for til vedlikehold og nødde allmuen til pliktarbeid, forteller Stuevold Hansen. Bøndenes pliktarbeid eller dugnadsinnsats var sikkert også nødvendig da nykirka ble bygd. Selbu og Tydal utgjorde ett prestegjeld, og Tydal var anneksokn til hovedsoknet Selbu. Siden prestegjeldet bare hadde én prest, ble det ikke så ofte prestebesøk i Tydal. Det var fastsatt fire gudstjenester i året. Etter lova hadde bøndene plikt til å skyssse presten og sørge for losjiet. Allmuen skulle skiftes om denne plikta. Men bøndene klaga ofte over dette natteholdet og skyssinga som presten hadde krav på. General Johan Wibe, som skrev ei beretning om tilstanden i Trondheim stift og len i 1703, mente også at mange klager var berettiget: «... En anden Del (af) Landets Forarmelse herrører af Presternes Gjerrighed, saasom de ikke alle holder sig Lovens Forordninger efterretlig, men handler ved Dødsfald, Brudevielse og sligt efter egen Gefall; gjøre og Visitter paa sære Tider om Aaret til deres Sognebønder, tager Undertiden Kone og Børn med ...» Bøndene måtte underholde dem. En kommisjon av stiftsamtmann og lagmann fikk derfor i oppdrag fra regjeringa å undersøke forholda i Trøndelag. De dro rundt til hvert prestegjeld og sammenkalte til møte med soknepresten og representanter for allmuen. I Selbu hadde de møte i 1706 med prost Christen Bloch, lensmennene fra Selbu og Tydal, 8 selbygger og 4 tydalinge. Tydalingene opplyste at de pleide å skyssse presten til og fra Flora, og at selbyggene sørga for skyssen innafor hovedsoknets grenser. Med losjiet hadde det blitt slik at presten tok inn på Aune. De andre betalte bonden én riksdaler for dette. Men bonden på Aune hadde frasagt seg losji-plikta «for de Mislige Aarringers skyld». Presten brukte både lørdagen og søndagen i Tydal på sine fire tjenestereiser og overnatta tre netter. Det tærte hardt på matreservene til bonden. Han hadde derfor avtalt at presten sjøl kunne få riksdaleren eller tilsvarende verdi og sørge for eget nattehold. Kanskje Selbuprestene også var av dem som hadde med stort følge når de dro på tjenestereiser, enten det nå var familie eller tjenestefolk?

Men med den nye ordninga var begge parter fornøgd, hette det i kommisjonsrapporten. Presten fikk hele lønna si gjennom inntekter fra prestegjeldet. Han hadde full råderett over prestegarden i Selbu. Den var embetsgard og fritatt for leilendingsskatt, odelsskatt (av landskyldinntekter), tiende og landskyld. Presten fikk også landskyld, bygsel og tredjeårstake av en rekke gardar eller gardparter som hørte til prestegarden. Dette godset utgjorde prestebølet eller mensalgodset. I Tydal lå hele Kirkvoll og gardparter i As og Østby under prestebølet fra midten av 1600-tallet. Tilsammen fikk presten landskyldinntekter fra 1 1/2 spann i Tydal. I penger utgjorde dette 6 3/4 daler rundt 1700. Litt mer kunne det bli i tiende og offer fra annekssoknet. Det var tienden som var hovedinntekta for presten. Prestene hørte til aller øverste statusgruppe i bygda. De hadde utdanning og kom gjerne fra fornemme og innflytta slekter. Anfinn Andersen var trolig den første presten etter reformasjonen i 1536. Vi har mangelfulle opplysninger om prestene i denne eldste tida. Om Anfinn vet vi at han var prest til rundt 1550, kanskje lengre.

Peder Mathisen var prest i 1570 da svenskene overfalt Selbu og brente prestegarden og røva i kirka. Det var bare så vidt presten greide å flykte unna. Han slo seg ned i Svege i Sverige og kom ikke tilbake. En herr Mons var trolig prest i begynnelsen av 1600-tallet. Men vi vet ikke noe om han, og heller ikke noe om ettermannen, Peder Nielsen. I 1620-åra het presten Laurits Knudsen.

Povel Pedersen vet vi mer om. Han var prest senest fra 1646 da det eldste kirkerekneskapet (Kirkestolen) for Selbu kirke ble satt opp. Det var Povel som kjøpte Kirkvoll og gardparter i Tydal som senere kom under prestebølet.

Svend Henriksen var så prest fra omkring 1660. Han drev stort gardsbruk på prestegarden, men var lite streng med å kreve inn tiende og offer. Da han døde i 1683, sto mange tydalinger til rest med betalinga for opptil 20 år. Ettermannen Melchior Hansen Meyer ble bare tre år i kallet før han døde i 1686.

Christen Jensen Bloch, fødd 1650, ble derimot lenge i embetet. Han oppnådde å bli prost i Innherred prosti fra 1704 til 1718. I slutten av 1718 kom sønnen Jens heim og ble personlig kapellan hos faren. Christen Bloch holdt sin siste preken 1724 og døde tre år senere. Da hadde sønnen overtatt preste-embetet.

Klokkere

Tydal hadde egen klokke. Navnet klokke kommer av en av funksjonene hans som var å ringe med kirkeklokka. Ellers var han forsanger i kirka, og betegnelsen kirkesanger vant innpass senere (1800-tallet). Når presten hadde gudstjeneste i Tydal, var det klokkerens oppgave å lese fra postillen, dvs. en prekensamling som ble vanlig ved siden av Bibelen. Kravet til klokkeren var da først og framst å være lesekyndig og ha en brukbar sangstemme. Han ble tatt blant de mest aktverdige bøndene i bygda. Menigheten var med og valgte klokke den første tida, men på 1600-tallet lå utnevnesretten formelt til biskopen. Vervet gikk gjerne i arv fra far til sønn. Klokkeren fikk opprinnelig lettelse i leilendingsskatten, men fra senere rekneskaper ser vi at han i stedet fikk en beskjeden lønn fra kirkas inntekter. Den viktigste inntekta hans var klokkertoll, ei avgift i korn eller tilsvarende pengeverdier fra bøndene i bygda. I kommisjonsberetninga fra 1706 ser vi at klokkertollen utgjorde 1 pund bygg (ca. 6 kg.) eller 16 skilling «af hver Mand». I Tydal kunne ikke det bli mer enn ca. 3 1/3 daler. Klokkeren skulle egentlig ha egen klokkegard, men det fikk han ikke i Tydal. Den første klokkeren vi vet om, var Jonas Ellefsen eller «Jonas klokke» på garden Kirkvoll. Han overtok Kirkvollgarden i 1665 og var da 45 år gammel. Han finnes sist

nevnt i skattelister fra 1690-åra. Ingebrigt Gresli er nevnt som prestens medhjelper i 1664, og det er mulig at sønnen, Hans Ingebrigtsen Gresli, f. 1649, ble neste klokker i Tydal. I allfall ble sønnen hans igjen, Peder Hansen Gresli, f. 1701, klokker og tjenestegjorde hele sitt voksne liv i stillinga. Garden til Peder Hansen ble fra da kalt Klokkergarden (senere Per-Hansagarden).

Presten som moralens vokter

Presten hadde ei mektig stilling i bygdesamfunnet. Han representerte både Gud og de verdslige myndighetene. Om noen forbrøt seg mot moralnormene det kirka forkynte som Guds lover var det prestens oppgave å rapportere forholdet slik at synderne ble straffa. Men det var kongen som fikk eventuelle bøter. Seksuelt samliv utafor ekteskapet, leiermål som det het, ble etter våre begreper uhyre strengt straffa med bøter, fengsel, pisking, tap av formue eller dødsstraff. Det var leiermålssakene som oftest gikk igjen i bøte- eller sakefallslistene. Men antallet av dem sier nok like mye om prestenes og fogdenes nidkjerhet som om moralen i bygda. Det er ikke så mange tydalinger vi finner i bøtelistene fra fogden. I 1620 hadde en Gunder Ås «liget i frilleleffnedt med Berette Jonnsdatter, derfor affsonnedt och betaled 7 daler». Straffa for leiermål var etter Norske Lover 1687 12 daler eller subsidiært å bli satt i arrest på lensmannsgarden. For kvinnene var det halv mannsbot, men de ble ellers minst like hardt straffa som mennene. Gunder sona altså straffa med ei redusert pengebot. Hva Berette måtte betale, fortelles ikke noe om. Kanskje betalte Gunder for dem begge. Et anna par samme året slapp med 6 daler; Sivert Ås hadde «Beliget hans fester Quinde Kirsten Arffinsdatter». Sivert var «Krøbling» (vanfør), og de fikk nedsatt straff for deres fattigdom og skrøpeligheits skyld. Dessuten hadde Sivert lova å gifte seg med Kirsten. I Norske Lover het det at forlova par som fikk barn sammen, skulle i første omgang få refs av presten og en tidsfrist til å gifte seg. Dersom de overholdt denne, kunne de slippe bot og fikk barnet legitimert som ektefødt. Men praksis fra prestene varierte noe på dette punktet. I ei sak fra 1696 hadde en kar «besovet» ei jente, men lovte i retten å ekte henne. Han fikk en frist på ett år. Dersom de da ikke var gift, måtte de svare fulle bøter til kongen. For umoralen som var skjedd, skulle de bare betale ei såkalt ekteskapsbot. Denne var 1 riksdaler 12 skilling for mannen, men dobbelt så stor for kvinna. I 1714 ble den subsidiære fengselsstraffa erstatta med tvangsarbeid. Ugifte kvinner kunne sendes til arbeidsanstalter som nå ble oppretta i byene (spinnehus). Mennene ble sendt til festninger eller bergverka. Nettopp dette året er det eksempel på at lova ble praktisert i prestegjeldet. Som straff for leiermål fikk en kar valget mellom å betale 12 daler eller arbeide for dette på bergverket (trulig Røros). Kvinna som var «baade fattig og vanvittig» ble sendt til «spindehuset» i Trondheim. To år senere fikk to andre (fra Selbu) straff for å ha «aflet børn udj Løstighed». Da de ikke kunne betale bøkene, fikk han 3 års tvangsarbeid på Røros kobberverk, jenta like mange år i spinnehuset.